

Синхронна прагматична багатозначність питальних речень фразеологізованої структури (на матеріалі сучасної англійської мови)

Т. О. Вакуленко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
Corresponding author. E-mail: tatiana9v@gmail.com

Paper received 24.05.18; Accepted for publication 03.06.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-167VI50-12>

Анотація. У статті досліджуються питальні речення фразеологізованої структури, аналізується взаємозв'язок їх структурно-семантичної організації і прагматичних особливостей. Таким реченнями властива синхронна прагматична багатозначність, тобто здатність одночасно реалізувати ієрархічно упорядковані прагматичні семи. Синхронною прагматичною багатозначністю характеризуються замкнуті (прислів'я, приказки, кліше) і незамкнуті питальні речення фразеологізованої структури, які утворюються за певними моделями.

Ключові слова: лінгвістична прагматика, ілокутивний синкретизм, теорія мовленнєвих актів, синхронна прагматична багатозначність (синхронна поліілокутивність), констативна ілокутивна сила, комісивна ілокутивна сила.

Актуальність роботи обумовлена загальною направленістю сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення комунікативно-прагматичних аспектів мови і речення, як його важливої одиниці, зокрема питальних речень фразеологізованої структури (ПРФС), які залишаються недослідженими в цьому плані, а також зв'язком цих речень з такими важливими проблемами мовознавства, у тому числі і прагматичного синтаксису, як проблема синтаксичної фразеології, прагматичних транспозицій, прагматичного варіювання і т.д. Вивчення структурно-семантичних і комунікативно-прагматичних характеристик питальних речень фразеологізованої структури сприяє уточненню особливостей взаємозв'язку значення і форми в синтаксисі, виявленню співвідношення між мовними характеристиками речень і актомовленнєвими контекстами їх використання, що є важливим для уточнення різноманітності функцій, які ці речення виконують у процесі комунікації.

Об'єктом цього дослідження є питальні речення фразеологізованої структури, для яких характерне використання в непитальних функціях, а його **предметом** – формальні, семантичні і прагматичні характеристики питальних речень названого типу.

Матеріалом дослідження послужили приклади з художніх творів англійських авторів ХХ–ХХІ сторіччя, а також приклади з лексикографічних джерел.

Наукова новизна статті визначається тим, що в ній вперше обґрунтовується наявність у складі питальних речень окремої групи речень певного ступеня усталеності – питальних речень фразеологізованої структури (ПРФС), в яких граматичні риси виступають у нерозривній єдності з лексико-фразеологічними. Вперше виокремлені як об'єкт лінгвістичного осмислення, ПРФС описуються з позиції прагматичного синтаксису, уточнюються закономірності взаємодії і взаємозв'язку структурно-семантичної організації і комунікативних особливостей цих речень, визначається специфіка їх синхронної прагматичної багатозначності.

Дослідження мовних одиниць у реальних контекстах їх функціонування, аналіз мовного спілкування в лінгвістичному плані пов'язується з розвитком такого напрямку, як лінгвістична прагматика. Вивченням прагматичних властивостей речень займається прагматичний синтаксис, в завдання якого входить до-

слідження їх в аспекті актомовленнєвих властивостей, а також співвідношення їх прагматичних і структурно-семантичних особливостей.

Концептуальною базою лінгвістичної прагматики як антропоцентричного підходу багато в чому можна вважати теорію мовленнєвих актів, зародження і розвиток якої пов'язано з іменами Дж. Остіна [1], Дж. Серля [2]. Аналіз питальних речень з точки зору теорії мовленнєвих актів вже не раз здійснювався лінгвістами. Так, були проведені дослідження в області використання питальних висловлювань для передачі іллокутивних сил спонування [3; 4; 5; 6;], твердження (констатації) і аргументації [7], пропонування [8]. Проте, прагматичні особливості ПРФС, особливості їх прагматичної багатозначності у відомих нам дослідженнях не розглядалися.

Корпус питальних речень сучасної англійської мови включає не тільки вільно модельовані утворення, але і речення, які характеризуються певним ступенем усталеності, які правомірно кваліфікувати як “синтаксичні фразеологізми”, “синтаксичні ідіоматизми”, речення фразеологізованої структури. Теорія “синтаксичної зв'язаності” знайшла відображення в роботах Н.Ю. Шведової [9], О.Есперсена [10]. ПРФС сучасної англійської мови представлені реченнями різного ступеня усталеності. Максимальним ступенем усталеності характеризуються так звані замкнуті ПРФС - прислів'я, приказки, кліше. Меншим ступенем усталеності – незамкнуті ПРФС, які утворюються в сучасній англійській мові за обмеженою кількістю структурних моделей.

Мета статті полягає в виділенні в корпусі питальних речень окремої групи речень певного ступеня усталеності – питальних речень фразеологізованої структури і вивченні взаємозв'язку їх структурно-семантичної організації і особливостей їх синхронної прагматичної багатозначності.

ПРФС характеризуються синхронною прагматичною багатозначністю (ілокутивним синкретизмом), тобто здатністю одночасної реалізації ієрархічно впорядкованих прагматичних сем [11, с.63]. Актуалізуючи дві і більше іллокутивні сили, речення, які аналізуються, одночасно реалізують декілька цільових завдань. Структури, в яких в рамках однієї пропозиції одночасно реалізуються два або більше різних мовленнєвих

актів, називають гібридними [12, с. 376], складними [13, с. 3].

Так, незамкнуті ПРФС, які функціонують в контексті спонукального мовленнєвого акту, отримали назву "whimperatives" [14] на тій підставі, що вони синкретично висловлюють іллокутивну силу спонукання (прохання, спонукання до дії, пораду, пропонування, запрошення) і іллокутивну силу питання. Синхронною прагматичною багатозначністю характеризуються як замкнуті (прислів'я, приказки, кліше), так і незамкнуті ПРФС, які утворюються за такими моделями:

- Why don't + Pr / N + Inf...?
- Whats wrong with + N...?
- What's the use of + Ger...?
- Why don't shouldn't you + Inf...?
- How/ Why can/ could/ should + Pr. + Inf...?
- Could/ couldn't + Pr + Inf...?
- Would/ wouldn't you + Inf...?

У наступному прикладі незамкнуте ПРФС поєднує іллокутивну силу прохання (яка є домінуючою) і іллокутивну силу питання, що стосується можливості здійснення адресатом дії, названої дієсловом: *"This man, this reporter is here now and you think Paul will make a jealous scene? Couldn't you persuade him to go?"* [17, с. 246].

Іллокутивна сила питання може бути представлена по різному. У деяких випадках питальна іллокутивна сила співіснує з іллокутивною силою прохання. Це стосується ситуацій, коли ПРФС використовуються для вираження прохання не стільки з міркувань ввічливості, скільки тому, що має місце реальний стан незнання, тобто мовцеві насправді невідомо, чи буде його прохання (пряме) успішним, наприклад: *"Could you get to Boston before five?" the undersecretary asked. "It's almost four - thirty now", said Bob. "I will wait for you" /* [18, с. 9]. У наведеному прикладі пропозиція *Could you get to Boston before five?* містить не тільки прохання приїхати в Бостон, а й питання, що стосується того, чи зможе, чи встигне адресат приїхати в Бостон до п'ятої години.

Значення ввічливого прохання стає домінуючим, а іллокутивна сила питання значно ослабленою у випадках, коли ПРФС використовується для вираження прохання з метою пом'якшення комунікативного наміру, наприклад: *"Would you try to find out, please?" "Yes, sir. If you'll wait outside, sir..."* [19, с. 122].

ПРФС, що функціонують в контексті спонукального мовленнєвого акту, можуть поєднувати іллокутивну силу спонукання до дії, імплікованої або названої у висловлюванні, і питання: *Would you kindly leave the room?*, поради і питання: *Why don't you take him to the park, or even bathe him? A baby needs his mother, you know.* [17, с. 319]

Для ПРФС, що функціонують у контексті мовленнєвого акту пропонування, запрошення характерним є те, що вони супроводжуються комісивною іллокутивною силою. наприклад: *"Wouldn't you like a drink?"* Експліцитно тут представлена тільки іллокутивна сила пропонування, оскільки мовець, орієнтуючи висловлювання на майбутню дію адресата, не затримує увагу останнього на діях, які самому мовцеві належить виконати. Однак комісивна іллокутивна сила легко відновлюється, тому що відомо, що пропонуючи (запрошуючи) адре-

сату виконати будь - яку дію, мовець не може не взяти на себе певних зобов'язань.

Іллокутивним синкретизмом характеризуються також ПРФС, що функціонують в контексті констативного мовленнєвого акту – тобто риторичні питальні речення. Риторичні питальні речення, як правило, синкретично висловлюють констативну іллокутивну силу і іллокутивну силу питання (про причину, місце, час, джерело, діяча, якість, властивість, спосіб дії тощо). Наприклад: *"Why should I believe anything you tell me now?"* [18, с. 24]. Домінуючою в таких питальних реченнях є іллокутивна сила констатації, повідомлення, а питальна іллокутивна сила служить для привертання уваги співрозмовника до інформації, важливою з точки зору мовця. Для визначення прагматичних функцій риторичних питальних речень використовується методика трансформаційного аналізу. Так, значенням речення *Why should I believe anything you tell me now?* буде: *I shouldn't believe anything you tell me now.* Таким чином виділяється лише первинна мета даного висловлювання – повідомити співрозмовнику інформацію. Це збідне зміст риторичного питального речення, і, звичайно ж, не відображає його особливих прагматичних функцій. У той же час відомо, що риторичні питальні речення, що реалізують функцію повідомлення, супроводжуються додатковими прагматичними значеннями роздратування, обурення та ін, які служать або для вираження реакції мовця на репліку співрозмовника (приклад 1), або для посилення переконання адресата в єдиній правильній відповіді (приклад 2): 1. *"Are you writing a letter to my father?" "To who? Oh! good Lord, no – how could I write to them if I don't know the address?"* [22, с. 138] Домінуючою в даному прикладі є констативна іллокутивна сила. Відтінок роздратування висловлює реакцію на попередню репліку співрозмовника.

2. Відвідувачі госпітально обговорюють проблему тривалості життя: *"Seventy five is what I want." – Mrs. Horowitz said. "That's enough. Who wants people carrying my valises? Twenty more years, that's enough"* [19, с. 186].

Деякі дослідники виділяють в семантико-прагматичній структурі риторичних питальних речень нарівні з констативною, питальною і емотивною іллокутивну силу спонукання (спонукання адресата до самостійного пошуку рішення), яка "є проявом латентного значення спонукання, притаманного питальному оператору в семантичній структурі риторичних питань" [15, с.181], наприклад: *"Wouldn't it be better to get rooms somewhere else? In the same house, perhaps?" "If we live somewhere else," said Mr. Sternowitz, there go half of the profits. Why throw away money on rent when you can get it free?"* [23, с. 185]. У даному прикладі виявляється цілий прагматичний задум мовця: зацікавити адресата, спонукати його до самостійного пошуку відповіді, але тут же підказавши йому єдину правильну відповідь, переконати його в достовірності переданого повідомлення.

У семантико-прагматичній структурі риторичних питальних речень крім домінуючої констативної іллокутивної сили і супутніх питальної і емотивної можна, очевидно, виділити ще одну супутню іллокутивну силу – спонукання адресата до здійснення (припинення) дії, витікаючої з висловлювання мовця: *"I think you would have all the poise and dignity of a First Lady". "Oh, Eu-*

gene, why do you have to taunt me so? What's the use of trying to make these trivial activities sound as though they were real and important?" → *There is no use of trying ...; Don't try to make these ...* [24, с. 312]. Емоційне забарвлення повідомлення, вираженого риторичним питальним реченням у наведеному вище прикладі, посилює вплив на співрозмовника, переконує його в правильності переданої інформації, і, в решті решт, спонукає його до припинення дії, про яку йдеться у висловлюванні.

Риторичні питальні речення, крім домінуючої ілюкутивної сили повідомлення і супутніх питальної і емотивної, можуть також виконувати метакомунікативну функцію. Наприклад: *"And the baby," said he, "the baby's only in aid of your public image."* "What's wrong with my public image?" she said. "It's a good one. I'm a faithful wife, not a tart" [20, с. 43]. У цьому прикладі домінуючою є констативна ілюкутивна сила. Висловлюючи емоційне повідомлення, дане риторичне питальне речення сприяє також активізації уваги, підвищенню сприйнятливості слухача до переданої інформації, а значить служить підтриманню мовленнєвого контакту.

Замкнутим ПРФС, які функціонують у контексті констативного мовленнєвого акту, також властива синхронна поліілюкутивність, обумовлена їх здатністю виражати значення констатації і глузування: *Does your mother know you are out?*, констатації і обурення: *How crazy can you get?* констатації та байдужості: *What do I care?*

У корпусі ПРФС, що функціонують в контексті метакомунікативного мовленнєвого акту, лише невелика частина реалізує фатичну функцію в "чистому вигляді", що не характеризується ні спонукальною, ні питальною, ні констативною ілюкутивною силою. До таких речень відносяться, перш за все, привітання, які, будучи конвенціональними актами, використовуються виключно для встановлення мовленнєвого контакту, і якщо і містять у якійсь мірі запит, то це запит про те, чи бажає адресат вступити в контакт із співрозмовником. Фатичну функцію в "чистому вигляді" реалізують також репліки типу *So what? Do you really?* Більшість ПРФС, яким властиве фатичне вживання, характеризуються ілюкутивним синкретизмом. Так, речення цього типу, що використовуються для встановлення мовленнєвого контакту, можуть супроводжуватися ілюкутивними силами пропонування і комісиву: "Would you care to see a menu, sir?" he asked. "Yes, but first I'd like a drink. Canadian and soda, please," he said. [19, с. 67]

Для ПРФС, використовуваних мовцем з метою підтримання контакту, в якості яких можуть виступати риторичні питальні речення, характерним є також ви-

раження констативної ілюкутивної сили: *"There were time when you called me an atheist, when you said that socialism was godless and would destroy religion. How can I be an atheist and an imitator of Christ at the same time?"* [24, с. 343]. Такі речення сприяють активізації уваги, створюють ефект причетності адресата до процесу мислення мовця.

Вираженням емоцій (здивування, захоплення і ін.) супроводжуються замкнуті метакомунікативні питання типу: *Can you imagine? What about that? What do you know? Well, did you ever?* Наприклад: *Well, did you ever? Mary's finally marrying Dave after all!* [16, с. 39]. У даному прикладі речення *Well, did you ever?*, яке є засобом підтримання мовленнєвого контакту, апелює до емоцій адресата, викликаючи потрібну оцінку подальшого висловлювання.

Речення, використовувані адресатом з метою підтримання мовленнєвого контакту, зазвичай супроводжуються ілюкутивною силою спонування до вербальної дії, наприклад: *Would you kindly repeat that to me? Can you explain it?* Речення цього типу можуть виражати багату гаму почуттів та емоцій (здивування, схвалення, співчуття), що сприяє кращому взаєморозумінню між комунікантами, наприклад: *"I'm off to China next week" – "Well, how about that!"*

Висновки. Питальні речення фразеологізованої структури характеризуються синхронною прагматичною багатозначністю. Синхронна прагматична багатозначність (ілюкутивний синкретизм) може бути властива як замкнутим, так і незамкнутим питальним реченням фразеологізованої структури. Незамкнуті питальні речення фразеологізованої структури, незважаючи на регулярність використання в непитальних функціях, зберігають питальну ілюкутивну силу, яка може співіснувати з іншими ілюкутивними силами, відступати на другий план. Замкнуті питальні речення фразеологізованої структури, як правило, втрачають питальну ілюкутивну силу і вживаються виключно в переносному значенні, синкретично висловлюючи прагматичні сили констатації і глузування, констатації та байдужості, констатації і обурення та ін.

Перспективність. Перспективність подальшого дослідження питальних речень фразеологізованої структури бачиться у вивченні їх дискурсних характеристик, у поглибленому дослідженні проблеми співвідношення структурної організації речення та його прагматичних особливостей. Безсумнівний лінгвістичний інтерес може представити також вивчення структури, семантики і прагматики питальних речень фразеологізованої структури в діячорічному і контрастивному плані.

ЛІТЕРАТУРА

1. Austin J. L. How to Do Things with Words / J.L. Austin – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1962. – 166 p.
2. Searl J. R. Speech Acts / J.R. Searl – London: Cambridge University Press, 1969. – 171 p.
3. Вежбицка А. Речевые акты / А. Вежбицка // Новое в заруб. лингвистике. – Москва: Прогресс, 1985. – Вып. XVI – С. 251-275.
4. Серль Дж. Р. Что такое речевой акт? / Дж. Р. Серль // Новое в заруб. лингвистике. – Москва: Прогресс, 1986. – Вып. XVII. – С. 151-169.
5. Davison A. Indirect Speech Acts and What to Do with them / A. Davison // Syntax and Semantics. – N. Y.: Acad. Press, 1975. Vol. 3. – P. 143-185.
6. Green G. M. How to Get People to Do Things with Words. The Imperative Questions / G.M. Green // Syntax and Semantics. – N. Y.: Acad. Press, 1975. Vol. 3: Speech Acts – P. 107-141.
7. Walton D. N. Topical Relevance in Argumentation / D.N. Walton. – Amsterdam: Benjamins, 1982. – 81 p. 8. Никифорова Р. В. Коммуникативно-семантическая группа высказыва-

- ний, реализующих интенцию «предлагания»: дис. канд. филол. наук / Р.В. Никифорова. – Киев, 1987. – 202 с.
9. Шведова Н. Ю. О некоторых типах фразеологизированных конструкций в структуре русской разговорной речи / Н.Ю. Шведова // Вопросы языкознания. – 1958. № 2. – С. 92-100.
10. Есперсен О. Философия грамматики / О. Есперсен – Москва: Изд-во иностр. лит-ры, 1958. – 404 с.
11. Медведева Л. М. Потенциальная и синхронная прагматическая полисемия / Л.М. Медведева // Проблемы и методы современной лингвистики. – М.: Наука, 1988 – С. 62-64.
12. Конрад Р. Вопросительные предложения как косвенные речевые акты / Р. Конрад // Новое в заруб. лингвистике. – М.: Прогресс, 1985. – Вып. XVI. – с. 349-383.
13. Hancher M. The Classification of Cooperative Illocutionary Acts / M. Hancher // Language in Society, 1979. – Vol. 8. – № 1. – p. 1-14.
14. Sadock J. Toward a Linguistic Theory of Speech Acts / J. Sadock // – N.Y.: Acad. Press, 1974. – 168 p. 15. Григорьев В. А. Семантико-прагматические функции риторических вопросов во французском языке : дис. ... канд. филол. наук / В. А. Григорьев. – Кишинев, 1987. – 160 с.
16. Manser M.H. A Dictionary of Contemporary Idioms [author M.H. Manser]. London and Sydney: Pan Books, 1983. – 219 p.
17. Murdoch I. The Bell / I. Murdoch. – N.Y.: Triad Panther, 1987. – 317 p.
18. Segal E. Man, Woman and Child / E. Segal – Great Britain: Granada Publishing Ltd, 1981. – 21 p.
19. Hunter E. Far from the Sea / E. Hunter – N.Y.: Stein and Day Publishers, 1986. – 248 p.
20. Parker U.-M. Riches / U.Parker. – USA: New American Library, 1987. – 463 p.
21. Hemingway E. A Farewell to Arms / E. Hemingway. – Moscow: Progress Publishers, 1976. – 319 p.
22. Bates H. The Distant Horns of Summer / H. Bates. – Great Britain: Penguin Books, 1986. – 268 p.
23. Roth H. Call it Sleep / H. Roth. – N.Y.: An Avon Library Book, 1968. – 447 p.
24. Stone I. Adversary in the House / Irving Stone. – USA: New American Library, 1969. – 416 p.

REFERENCES

3. Wierzbicka A. Acts of speech // News in foreign linguistics. – Moscow: Progress, 1985. – Vol. XVI. – P. 251-275.
4. Searle J.R. What is a speech act? // News in foreign linguistics. – Moscow: Progress, 1986. – Vol. XVII. – P. 151-275.
8. Nikiforova R.V. Communicative semantic group of utterances realizing the intention of an “offer”: Ph.D. thesis. – Kiev, 1987. – 202 p.
9. Shvedova N.Y. About some types of phraseological structures in spoken Russian // Questions of linguistics. – 1958. – № 2. – P. 92-100.
10. Jespersen O. The Philosophy of Grammar. – Moscow: Foreign Literature Publishing House, 1958. – 404 с.
11. Medvedeva L. Potential and synchronous pragmatic polysemy // Problems and methods of modern linguistics. – Moscow: Science, 1988. – P. 62-64.
12. Conrad R. Interrogative sentences as indirect speech acts // News in foreign linguistics – Moscow: Progress, 1985. – Vol. XVI. – P. 349-383.
15. Grigoriev V.A. Semantic and pragmatic functions of rhetorical questions in French: Ph.D. thesis. . – Kishinev, 1987. – 160 p.

Synchronous pragmatic polysemy of interrogative sentences of phraseological structure (in modern english)

T. A. Vakulenko

Abstract. The article dwells upon the analysis of interrogative sentences of phraseological structure, correlation of their structural and semantic organization with pragmatic qualities. Such sentences possess the property of synchronous pragmatic polysemy, that is, the ability to simultaneously actualize pragmatic semes, arranged in hierarchical order. Synchronous pragmatic polysemy is inherent both to “closed” interrogative sentences of phraseological structure (proverbs, sayings, cliché) and to “open” ones, the latter formed according to certain patterns.

Keywords: *linguistic pragmatics, speech acts theory, illocutionary syncretism, synchronous pragmatic polysemy (synchronous polyillocution,) constative illocutionary force, commissive illocutionary force.*

Синхронная прагматическая многозначность вопросительных предложений фразеологизированной структуры (на материале современного английского языка)

T. A. Вакуленко

Аннотация. Статья посвящена исследованию вопросительных предложений фразеологизированной структуры, взаимосвязи их структурно-семантической организации и прагматических особенностей. Таким предложениям свойственна синхронная прагматическая многозначность, то есть способность одновременно реализовать иерархически упорядоченные прагматические семы. Синхронной прагматической многозначностью характеризуются как замкнутые (поговорки, пословицы, клише), так и незамкнутые вопросительные предложения фразеологизированной структуры, которые образуются по определенным моделям.

Ключевые слова: *лингвистическая прагматика, теория речевых актов, иллокутивный синкретизм, синхронная прагматическая многозначность (синхронная полииллокутивность), констатитивная иллокутивная сила, коммиссивная иллокутивная сила.*